

O FANATIZMU

Apstrakt: Oslanjajući se na Hegelovo shvatanje fanatizma, autor pokušava da razume ovaj fenomen. On ukazuje da za fanatizam nije karakteristično samo zalaganje za apstraktno opšte i preokretanje moralne pozicije u vlastitu suprotnost, nego takođe isključivost i preterana strast. Protivstavljajući fanatizam i individualizam, autor naglašava da se u oba slučaja radi o ego poziciji. Za razliku od jakog, ekstrovertiranog individualističkog ega, u slučaju fanatizma radi se o slabom, inferiornom ja. Umesto lažne alternative jednostranog favorizovanja pojedinačnog ili opšteg, trebalo bi da pojedinačno i opšte budu dijalektički posredovani. Nemoguće je fanatika argumentima ubediti u lažnost njegove pozicije. Jedini način da on od nje odustane je da doživi religiozni preobražaj.

Ključne reči: fanatizam, apstraktno opšte, isključivost, netolerancija, ego, strast, cilj, mučeništvo, preobražaj.

Poslednjih godina zapadni čovek je suočen sa fenomenom koji ne samo što ga uznemirava i plaši nego i u velikoj meri izmiče njegovoj sposobnosti razumevanja. Reč je o fanatizmu, oličenom u samoubilačkim akcijama islamskih terorista. Za one koji su vaspitavani u individualističkom duhu tako nešto je gotovo neshvatljivo. Mržnja prema neprijatelju, pogotovo ona koja izbija iz osećanja frustriranosti, sasvim je očekivana, ali ne i spremnost bombaša-samoubice da za nekakav viši cilj žrtvuje vlastiti život. Naime, i kada se izlaže velikoj opasnosti, zapadni čovek računa sa makar minimalnom šansom da preživi.

Upuštajući se u pokušaj razumevanja fanatizma ne pretendujemo da iscrpnom analizom brojnih faktora koji ga uzrokuju do kraja rasvetlimo ovaj fenomen. Ipak, očekujemo da će upravo njegovo tematizovanje omogućiti bolji uvid u današnji svet, koji, zastrt ideološkim velom, iz dana u dan postaje sve neproziriji.

Iako se u samoubilačkom aktu islamskog teroriste najizrazitije ispoljava suština fanatizma, sam fanatizam ne treba svoditi na njegovu versko-političku formu. Da ne bismo podlegli ideološkom

obrascu koji se na Zapadu nameće, valja naglasiti da on nije rezervisan samo za islamski svet, pa ni isključivo za Istok, koji po Hegelu nije došao do uvida u beskonačno pravo individue. Krvavi verski ratovi i revolucije, naime, svedoče da fanatizam nije bio stran ni Zapadu. No, čini se da je na Zapadu on ipak vezan za prošlost, da danas nema ideje koja bi u tolikoj meri obuzela čoveka da bi bio spreman da joj se potpuno podredi, da se fanatički angažuje za njeno ostvarenje. Nakon brojnih razočarenja neuspelim emancipatorskim projektima, ljudi su uglavnom posvećeni ostvarivanju vlastitih interesa i želja, u najboljem slučaju tzv. malim pričama. Posle rastakanja religiozno-metafizičkog temelja prosvetljeni čovek je postepeno došao do uverenja da je istina kao takva zapravo nedostižna, te da stoga možemo biti tolerantni prema najrazličitijim stanovištima, a samim tim i prema njihovim zastupnicima. Ako je već sve relativno, ako su istina i ono apsolutno puke metafizičke iluzije, jasno je da nećemo biti obuzeti strahom da bilo koji cilj u potpunosti i bezrezervno sledimo. Možda upravo zato zapadni čovek, pogotovo upoređen sa fanatičnim islamskim teroristom, kao da predstavlja oličenje tolerancije. No, da li je on time, naročito ako se uzme u obzir njegova uskogrudost, proračunatost i lišenost oduševljenja, superioran u odnosu na svoj antipod, ostaje tek da se vidi.

Prethodno ćemo pokušati da, sledeći Hegela, ali bez pretenzija na strogo pojmovno određenje, navedemo šta je to što suštinski karakteriše fanatizam. U *Osnovnim crtama filozofije prava* Hegel ističe da „fanatizam hoće nešto apstraktno i nikakvo raščlanjavanje“.¹ No, mada je apstraktnost veoma važna odlika fanatizma, to još nije dovoljno da bi se on odredio. Kao što je poznato, Hegel je smatrao da apstraktno misle zapravo neobrazovani, a ne obrazovani ljudi.²

---

¹ G. W. F. Hegel, *Osnovne crte filozofije prava*, Sarajevo 1989, str. 40.

² Videti: G. W. F. Hegel, „Ko misli apstraktno“, u: *Jenski spisi*, Sarajevo 1983, str. 420. i dalje. Značaj sofista u istoriji filozofije je, po Hegelu, upravo u njihovom insistiranju na sticanju i širenju obrazovanosti. No, pošto je njima obrazovanost uglavnom služila u pragmatске svrhe, kao potpora govorničke veštine kojom se jedno partikularno stanovište ističe a ostala potiskuju u drugi plan, neizbežno je bilo da dospeju pod udar sokratovske kritike. Sokrat je, insistirajući na etičkoj dimenziji samog saznanja, ukazao da istina kao takva mora biti uzvišena nad partikularnim interesima, da bez nepristrasnosti nema valjanog saznanja. Sukob sofista i Sokrata aktuelan je i u našem vremenu, s tim što izgleda da iz dana u dan sve više sofistički duh odnosi prevagu.

Obrazovan čovek u razmatranju nekog problema ne apsolutizuje jedan ugao posmatranja, već je u stanju da svaku stvar posmatra iz više uglova. Samim tim što zna koliko je svaka stvar unutar sebe protivrečna i kompleksna, što je svestan da njeno saznavanje zahteva naporan rad pojma, on nije isključiv, kao što je to slučaj s neobrazovanim čovekom. Ovaj, naime, lišen preispitujuće snage samorefleksije, najčešće u skladu sa vladajućim mnenjem, apsolutizuje jedan ugao posmatranja, neosnovano verujući da neposredno može zahvatiti suštinu stvari. Otuda ne čudi njegova sirovost kako u saznavanju tako i u ponašanju. S pravom se može reći da misao svojim posredovanjem ublažuje sirovu strast, da obrazovanost doprinosi tolerančnosti. No, iako je za fanatizam karakteristična apstraktnost baš kao i za neobrazovanost, iako je neobrazovanost u dubljem, hegelovskom smislu odlika fanatizma, ipak neobrazovanost kao takva ne implicira fanatizam kao životni stav. Naprotiv, uglavnom je ona lišena svakog višeg cilja, baš kao i entuzijazma. Moglo bi se reći da Hegelova pijarica, u svojoj površnosti i egoističnosti, simboliše takav životni stav. Ona je spremna da opsuje i uvredi, ali ne i da se angažuje za ostvarivanje nečeg višeg i plemenitijeg, a pogotovo ne da radi toga žrtvuje vlastiti život. Za razliku od nje, fanatik bezrezervno daje primat ideji u odnosu na golo samoodržanje i sitničavi egoistički interes, opštem u odnosu na ono posebno. Upravo na tome insistira i Hegel kada primećuje da je fanatizam „oduševljenje za nešto apstraktno, za apstraktnu misao koja se drži negirajući prema onome što opstoji“³. Fanatizam kao jedan od oblika jednostranog stanovišta razuma karakteriše to što svaka razlika mora da iščezne u opštosti, ono posebno i različito biva izloženo netrpeljivosti, pa i teroru, kao što je to, na primer, bio slučaj tokom jakobinske diktature.

Da bi se razumeo fanatizam kao takav, da se ne bi jednostrano pripisivao istočnjačkom duhu, uputno je osvrnuti se na Robespjera, onog koga je, svakako ne slučajno, krasio nadimak Nepotkupljivi. Upravo taj nadimak svedoči o njegovom poštenju, o građanskoj vrlini. Nije li čudno što je osoba koja je po vlastitom razumevanju i proceni drugih važila kao veoma moralna, odgovorna za toliku prolivenu krv? Hegel s pravom konstatuje da nije. Naime, jakobinsku diktaturu odlikuje upravo to što je svoju apstraktno-razumsku moralnu poziciju pokušala da nametne drugima, tj. tzv. neumnoj

³ G. W. F. Hegel, *Filozofija povijesti*, Zagreb 1966, str. 375.

društveno-istorijskoj realnosti. Verujući da znaju šta je dobro, štaviše da su nosioci i izvršitelji umnosti, dobra i pravednosti, jakobinci su doveli do toga da se njihova moralnost izvrgne u vlastitu suprotnost. Shodno rečenom, može se zaključiti da fanatik nije naprosto surov i nemoralan čovek, već onaj koji je, uveren u ispravnost cilja, spreman da zarad njegovog ostvarenja žrtvuje i sebe i druge, ne birajući pri tom sredstva. Fanatizam, dakle, na paradoksalan način podrazumeva moralnu poziciju, ali ona je zbog uverenja da cilj opravdava sredstvo iskrivljena i izobličena.

U pokušaju pronicanja u suštinu fanatizma svakako valja obratiti pažnju na to da fanatika odlikuje ekstremno ponašanje, tj. prekomerna strast. On je toliko opčinjen ciljem koji sledi, toliko je predan jednoj jedinjoj misli, da se s pravom na njega može primeniti fraza „usijana glava“. Glava se zapravo usijala od intenziteta strasti usredsređene na tu jednu neposrednu i isključivu misao, koja se ne preispituje i ne posreduje, koja važi kao apsolutna. Lišen dilema, pogleda fiksiranog na ideju koja ga nadilazi, bez navike za samorefleksijom, fanatik je svom žestinom strasti naprosto usmeren na akciju. Ta apstraktna, neposredovana misao mora da zavlada svetom, mora da postane stvarnost, bez obzira na eventualne žrtve. Mentalna struktura fanatika funkcioniše u skladu sa oštrom protivstavljenošću dobra i zla, crnog i belog. Prelivi i nijanse gotovo i da ne postoje. Uveren u to da je nosilac i izvršitelj dobra, a da je ono što mu se opire zlo, fanatik ne preza od nasilja. Raspaljena, mišlju neublažena strast uobičajeva se kao mržnja prema preprekama, neistomišljenicima, kao žed za njihovom eliminacijom. Otuda i ne čudi što fanatizam prati ogromna snaga destrukcije, što je njegovo ispoljavanje u znaku smrti.⁴

No, mada je fanatik toliko odan ideji koju sledi, mada je naizgled uveren u njenu istinitost, brižljivija psihološka analiza bi pokazala da je njegova isključivost zapravo znak nesigurnosti. Usmernost ka akciji, koja odbija svako preispitivanje ideje, svaki dijalog sa neistomišljenicima, svedoči o strahu da bi pomanjkanje argumenata

---

⁴ U skladu sa svojim dijalektičkim načinom tumačenja, Hegel ne propušta da istakne da oduševljenje, svojstveno fanatizmu, često omogućava stvaranje velikih dela. Ma koliko nesklon Orijentu, Hegel priznaje da se upravo zahvaljujući fanatičnoj odanosti veri islam neobično brzo širio, zahvativši velika prostranstva. Po Hegelu, „muhamedovski je fanatizam ujedno bio sposoban za svaku uzvišenost, a uzvišenost je slobodna od svih sitničavih interesa i skopčana sa svim vrlinama velikodušnosti i hrabrosti“ (Hegel, *Filozofija povijesti*, str. 375.).

moglo da dovede u pitanje fanatkovu poziciju. Onaj ko je siguran u vlastito stanovište, a pogotovo onaj ko teži istini, ne izbegava sučeljavanje argumenata i preispitivanje. Njega postojanje drugačijeg stanovišta suštinski ne ugrožava. On je dovoljno jak i ukorenjen u vlastitom identitetu da ne mora da mrzi ono drugačije, različito. Nasuprot njemu, fanatik se, da bi drugima i samom sebi dokazao bezrezervnu privrženost ideji, odlučuje na akciju, prezrivo gledajući na one čije reči ne prati i delovanje. A žrtvovanje vlastitog života čini mu se kao krunski dokaz odanosti istini. Jer, ko je taj ko bi umro za laž i iluziju?

Fanatizam obično nije stvar pojedinaca, nego grupe ljudi, a ponekad zahvata i šire mase. Ipak, pošto se radi o ekstremizmu, on ne može, bar ne zadugo, da bude široko rasprostranjen. Naime, najvećem broju ljudi ekstremna pozicija, bilo da se radi o nečem pozitivnom ili negativnom, zapravo je strana. Stoga je neizbežno da posle plime fanatizma, nakon oduševljenja za apstraktno opšte, on splasne, da nastupi njegova oseka. Ipak, ukoliko postoji dobro organizovano jezgro, koje može da ponudi pojednostavljena rešenja za frustrirane, fanatizam je u stanju da se, regrutujući nove sledbenike, održi prilično dugo vremena. Čak i kada se čini da je, nakon otrežnjenja događajima na društveno-istorijskom planu i slabljenja podrške u široj populaciji, na putu iščezavanja, on je u stanju da se iz stanja primirenosti obnovi hraneći se energijom onih koji osećaju nepravdu.

Za fanatizam je karakteristično da pripadništvo grupi, usled međusobnog sadejstva, dovodi do pojačavanja intenziteta pojedinačnih strasti. Osećanje pripadnosti grupi osnažuje pojedinčevu sigurnost i uverenost u ispravnost njegovog stanovišta. Njegov ugled u zajednici raste u meri u kojoj je spreman da se žrtvuje za tobožnje opšte dobro. Budući da je danas mnogo onih koji se osećaju frustrirani vlastitim položajem i nepravdom koja se nanosi njihovom narodu, onih koje osećanje inferiornosti navodi na mržnju prema moći oličenoj u dominaciji Zapada, koji ne vide drugačiju mogućnost odupiranja osim samoubilačkim terorističkim akcijama, fanatizam će još dugo imati na raspolaganju strasti kojima će se hraniti.

Suočavanje sa fanatizmom ne samo što plaši i zgražava zapadnog čoveka, nego u njemu izaziva i izvesnu dozu nelagodnosti. On ga, insistiranjem na jednostranom primatu opšteg, ipak podseća na ograničenost vlastite individualističke pozicije. Privatni interes i

egoizam, na kojima počiva liberalno-demokratski Zapad, doveli su do gubljenja kako entuzijazma tako i solidarnosti, osećanja pripadnosti zajednici, nečem višem, nečem svetom. Okrenut egoističkom sleđenju privatnog interesa, uz sve zastupljenije hedonističko opredeljenje, zapadni čovek sve više i više postaje mlak i beživotan, sve više se utapa u privid. Njegova površna ljubaznost i tolerantnost svedoče više o gubitku vere u istinu i veze sa transcendencijom nego o istinskoj humanosti. Lišen zanosa, on više nije u stanju da se odupre nadmoćnom sistemu, već se konformistički prilagođava poretku moći.

Čini se da smo suočeni sa alternativom opredeljivanja za individualizam ili kolektivizam, za jednostrano favorizovanje pojedinačnog ili opšteg, za mlaki i isprazni život bez ideala i velike strasti ili strasnu posvećenost onome opštem, koja obično završava u fanatičnoj zaslepljenosti. Naravno, nije teško uočiti da se radi o lažnoj alternativi, da tek dijalektičko prožimanje momenata pojedinačnog, posebnog i opšteg omogućava obrazovanje samosvesne individue i humanog društva.

Ako bismo se zadržali na navedenoj protivstavljenosti pojedinačnog i opšteg, mogli bismo, pojednostavljeno rečeno, za Zapad rezervisati pol pojedinačnog, a za Istok pol opšteg.⁵ Kao što je poznato, Hegel je Istoku zamerao upravo nedostatak momenta pojedinačnog, individualnog, subjektivnog, tj. utapanje pojedinačnog u nediferenciranu supstancijalnost. Za razliku od Istoka, koji je, iz duhovnih razloga, naglašavao potrebu za suzbijanjem i eliminisanjem ega, Zapad je dozvolio egu da se razmahne. Samoinicijativa i takmičarski duh, koji izviru iz ega, omogućili su Zapadu da u novovekovnom razdoblju⁶, koje je obeleženo individualizmom, uspostavi

---

⁵ Pod Zapadom se ovde podrazumeva evropska kultura obeležena rimokatoličkom i protestantskom religijom. Za pravoslavnu tradiciju bi se moglo reći da je neka vrsta Istoka na Zapadu, nešto između Istoka i Zapada.

⁶ Kao svoju tekovinu, kojom se suštinski razlikuje od Istoka, Zapad je, još u antičkom dobu, smatrao slobodu. Sukob između istočnjačkog despotizma i zapadnog principa slobode okosnica je Herodotove *Istorije*. Za razliku od ropske poslušnosti samovoljnom i hirovitom despotu, zapadni čovek se dobrovoljno povinuje snazi zakona, onom opštem koje ga nadilazi, ali ne i poništava. On ne ulazi u borbu zbog straha od despota, nego zato što slobodnom voljom bira da odbrani svoju zajednicu koja počiva na etosu slobode. Na Kserksovo hvalisanje brojem persijskih vojnika i potcenjivanje Grka upravo zato što nemaju jednog zapovednika koga bi se bojali, nego je kod njih svako svoj gospodar, Demarat ukazuje da je snaga Spartanaca u tome što se kao slobodni pojedinci povinuje zakonu: „Oni su, doduše, slobodni, ali ipak ne u

vojnu, ekonomsku i političku dominaciju planetarnih razmera. Istoku je ostalo da se teši mišlju da je Zapad jednostrano usmeren ka materijalnoj sferi, dok je on opredeljen za duhovnu. Iako je to, svakako, delimično tačno, iako je vladavina Zapada u znaku jakog i ekstrovertnog ega, to ipak ne znači da je Istok, izuzimajući neznatnu manjinu duhovnih ljudi, oslobođen ega. Budući da je sagorevanje ega izuzetno teško, neizvesno i riskantno, na Istoku je on uglavnom potisnut, tako da preživljava kao slab. A odlika slabog i inferiornog ega je pokoravanje radi samoodržanja, koje je praćeno zavišću i mržnjom prema jakom egu. Običan čovek u siromašnim zemljama Istoka zapravo mnogo više zavidi zapadnom čoveku na blagostanju nego što je usmeren ka duhovnoj sferi.⁷

Imajući to u vidu, nije teško zaključiti da fanatizam, uprkos spremnosti na samožrtvovanje njegovih zastupnika, takođe izvire iz ega, i to onog slabog, inferiornog. Fanatik, doduše, daje bezuslovni primat opštem nad pojedinačnim, ali i tada ne odustaje od jednostrane pozicije onog koji je vezan za ono „moje“, koje je samim tim protivstavljeno onom što ne nosi to obeležje. Bez obzira da li se to „moje“ odnosi na nešto opštije od same jedinke, na ono što nadilazi pojedinca, kao što su na primer nacija ili vera, ono je ipak i dalje vezano za ego. Fanatik bi u svojoj isključivosti, brišući pri tom, samo ako bi to bilo u njegovoj moći, sve razlike poput prepreka, nečeg zlog što se opire dobru, da parcijalnu opštost nametne kao univerzalnu.

Vezanost fanatizma za ego-poziciju postaje sasvim jasna ukoliko se on uporedi sa mističko-religioznim stavom. Bez obzira na to da li se takav stav formuliše kao pokušaj zadobijanja punoće blagodati Duha Svetog, jedinstva sopstva i apsoluta ili utapanja u nirvanu, njega karakteriše podvižnički napor ka sagorevanju ega, našeg prostorno-vremenskog ja koje nas izdvaja iz univerzuma i protivstavlja drugim jedinkama. Sve dok u nama ima i trunke gordosti, sve dok hladna tvrđava ega nije sasvim razgrađena, cilj nije ostvaren. Tek

---

svakom pogledu. Njihov vrhovni zapovednik, naime, jeste zakon i njega se oni više boje nego tvoji podanici tebe. Sve što zakon zapoveda, oni to bezuslovno izvršuju“ (*Herodotova istorija*, Novi Sad 1966, VII, 104). Po samorazumevanju zapadnog čoveka, dakle, za Istok je karakteristično nepostojanje slobode i individualnosti, onoga što je upravo temelj zapadne civilizacije.

⁷ Tako, na primer, ljudi na Tajlandu traže priliku da dotaknu belca, čoveka sa Zapada, verujući da će im to obezbediti priliku da se u sledećoj inkarnaciji rode kao zapadnjaci, kao oni koji ne žive u materijalnoj oskudici.

onaj ko se sasvim pokorava božjoj volji, ko ništa ne želi, koga zapravo i nema, dospao je na odredište duhovnog puta.⁸ Takva osoba, samim tim što u njoj nema ničeg što bi je odvajalo i distanciralo od drugih, zrači univerzalnom ljubavlju prema svemu što jeste. Za nju ljubav prema neprijatelju nije puka nedostižna etička norma, već živo iskustvo, stvarnost. Upoređen sa osobom koja je sagorela ego, koja zrači ljubavlju, odiše mirom, koja se blago smeši, fanatikov strastveni lik se pokazuje kao sušta suprotnost. Smrtno ozbiljan u jednostranoj, nereflektovanoj usmerenosti na akciju, očekujući za čin samožrtvovanja ne samo ugled nego i „višu“, onostranu nagradu⁹, fanatik zaboravlja da se u raj ne može ući mržnjom i destrukcijom, da o onostranom boravištu odlučuje duhovno stanje u kome se neko nalazi u trenutku smrti. Islamski bombaš-samoubica, koji sebe doživljava kao mučenika za veru i pravdu, sušta je suprotnost pravim mučenicima, koji su stradali za istinu ne odvođeci pri tom u smrt druge ljude, pogotovo ne one nevine, koji su praštali svojim dželatima za zlo koje im čine, „jer ne znaju šta rade“. Na njegovom primeru pokazuje se kako lako čovek podleže iluziji i zabludi, kako upravo u ime istine i pravde često služi onom suprotnom, postajući oruđe nečastivog.

Mada nije teško zaključiti da je fanatizam ne samo pogrešan nego i destruktivan stav, ipak je gotovo nemoguće ubediti fanatika u neispravnost njegovog opredeljenja, pogotovo ako takav pokušaj polazi sa liberalno-demokratskog stanovišta. Iako zbog svoje krutosti i isključivosti nije sklon dijalogu, fanatiku ne bi bilo teško da ukaže na ograničenost takvog individualističkog stanovišta, tim pre što ono uglavnom, uz zalaganje za blage kozmetičke promene, prihvata postojeće nepravedne društveno-ekonomske odnose. Stoga je prilično iluzoran pokušaj da se fanatik argumentima ubedi u svoju nesumnjivu zabludu. Uostalom, obično se to i ne čini, već se nastoji da se on, kao nepopravljiv, fizički eliminiše. Ipak, da nije sasvim nemoguće da se odustane od fanatizma svedoči i slučaj nekoliko

---

⁸ Mada je molitvena ili meditativna praksa neophodna da bi se dospelo u stanje mističkog jedinstva, ovo stanje duhovni tragalac doživljava kao „višu milost“, kao poklon, a ne kao vlastitu zaslugu.

⁹ Neki islamski teolozi podgrejavaju uverenje bombaša-samoubica da će im smrt u „svetom ratu“ protiv „nevernika“ automatski obezbediti mesto u raju. Pri tom se raj prikazuje u veoma materijalističkom svetlu, kao mesto čulnog uživanja. Dodatna potvrda da je fanatizam vezan za ego-poziciju je upravo u tome što fanatik, bez obzira da li se radi o ovostranoj ili onostranoj sferi, računa na ličnu korist od svoje delatnosti.

Čečenki – „Crnih udovica“, koje su u ruskom zatvoru, osuđene na visoku zatvorsku kaznu zbog pripremanja i izvršenja terorističkih akcija, doživele religioznu transformaciju.¹⁰ Privučene duhovnom snagom pravoslavlja, a ne nekakvom etičko-političkom argumentacijom, one su uvidele da je put kojim idu pogrešan, da se umesto mržnje mora izabrati ljubav, umesto osвете praštanje.¹¹ Ukoliko se to ne učini, začarani krug mržnje i osвете neće se prekinuti, neće biti mira ni u svetu ni u ljudskim dušama. Takav uvid bio je praćen dubokim unutrašnjim mirom, kao i odlučnošću da se nakon izdržavanja dugogodišnje zatvorske kazne vrate među svoje sunarodnike i, bez obzira na očekivano nerazumevanje, posвете širenju ljubavi i istine. Preporođene iskustvom dubokog religiozno-mističkog stanja, one su spremne da, ako treba, budu mučnice za veru, ali ovog puta ne u ime mržnje i osвете, već u ime ljubavi.

Shodno rečenom, jasno je da prava suprotnost nije ona između strastvenog fanatizma i mlake liberalno-demokratske pozicije, budući da su obe, mada na različite načine, vezane za ego, nego ona između njih i religiozno-mističkog stava. Dok fanatik kruto i slepo veruje u iluziju kao istinu, a prosvećeni čovek relativistički odustaje od svake pomisli na nekakvu apsolutnu istinu, osoba koja je oslobođena ega živi u istini. S pravom se može reći da problem današnjeg sveta i nije toliko fanatizam koliko to što ljudi, okrenuti onom spoljašnjem, materijalnom, zaboravljaju na vlastito sopstvo, te tako postaju lak plen bezličnog sistema. Otuda, iako je naše razmatranje prvenstveno bilo usmereno na fanatizam, ne treba zanemariti ni ono protiv čega je fanatizam naših dana, kao epifenomen, usmeren. Primetimo tek da se uporedo sa neumoljivim obračunom sistema na globalnom planu sa svime što odstupa, što bi da zadrži vlastiti identitet, na Zapadu razvila ideologija tolerancije prema onom drugom, različitom, koja je formulisana u postmodernom zalaganju za mek i decentrirani subjekt. Naizgled usmerena protiv sistema i moći, ona je, na žalost, pre znak slabosti, mlitavosti i konformizma današnjeg čoveka, nego što je izraz nesebičnosti i istinske ljubavi prema onom drugom,

---

¹⁰ O preobraćenju u pravoslavnu veru sedam Čečenki, koje izdržavaju zatvorsku kaznu na Mordoviji, pisano je u *Večernjim novostima* 22. 12. 2003. godine, str. 12.

¹¹ To nikako ne znači da je samom islamu takva mogućnost strana. O njegovom duhovnom potencijalu svedoče sufi mistici, koji su okrenuti traženju Boga u sebi, a ne obračunu sa tzv. nevernicima. Njihov „džihad“ je usmeren na borbu sa vlastitim egom.

bližnjem.¹² Do nesebičnosti, ljubavi, mira, istinske tolerancije, baš kao i snage da se čovek odupre nepravdi i zlu, nema drugog puta osim onog duhovnog, koji podrazumeva sagorevanje ega. A toliko omraženi islamski fanatizam i neoliberalna planetarna dominacija i nisu toliko protivstavljeni koliko se to čini. Oni se uzajamno pothranjuju, štaviše moglo bi se čak reći i da (ne samo) prećutno sarađuju.

Zoran Kindić

ÜBER FANATISMUS

Zusammenfassung

Sich auf Hegels Auffassung des Fanatismus stützend, versucht der Verfasser dieses Phänomen zu verstehen. Er weist darauf hin, dass für Fanatismus nicht nur der Einsatz für das abstrakte Allgemeine und die Verkehrung der moralischen Position in das eigene Gegenteil, sondern auch die Ausschliesslichkeit und übertriebene Leidenschaft charakteristisch ist. Fanatismus und Individualismus gegenüberstellend, betont der Autor, dass es sich in beiden Fällen um eine Ego-Position handelt. Im Unterschied zum starken, extrovertierten individualistischen Ego, handelt es sich im Fall des Fanatismus um das schwache, inferiore Ego. Statt der falschen Alternative einer einseitigen Bevorzugung von Einzelfem oder Allgemeinem, sollte dialektisch Einzelnes und Allgemeines vermittelt werden. Es ist unmöglich, den Fanatiker durch Argumente von der Falschheit seiner Position zu überzeugen. Die einzige Weise, dass er auf sie verzichtet, ist es, eine religiöse Transformation zu erleben.

Schlüsselwörter: Fanatismus, abstraktes Allgemeines, Ausschliesslichkeit, Untoleranz, Ego, Leidenschaft, Ziel, Martyrium, Transformation.

---

¹² Nakon što je iz vladajućeg centra distribuirana po manje moćnim zemljama Zapada, ova ideologija se preko tzv. nevladinih organizacija izvozi u zemlje tranzicije i one „trećeg sveta“ kako bi se, stvaranjem podobnih „demokratskih“, „civilnih“, „građanskih“ individua, omekšao mogući otpor neoliberalnoj globalizaciji. Pod maskom demokratije i ljudskih prava stvaraju se uslovi za totalnu jednoobraznost. Oni koji se tome, ma iz kojih razloga, opiru, bivaju, poput Lukašenka, prikovani za stub srama svetskog javnog mnjenja.